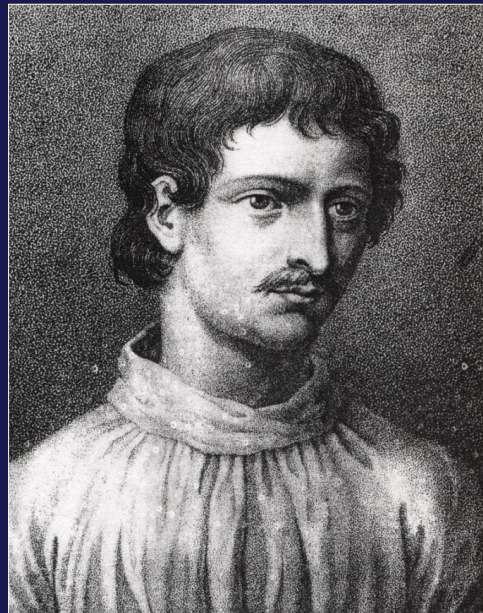

Giordano Bruno

mislec neskončnega univerzuma

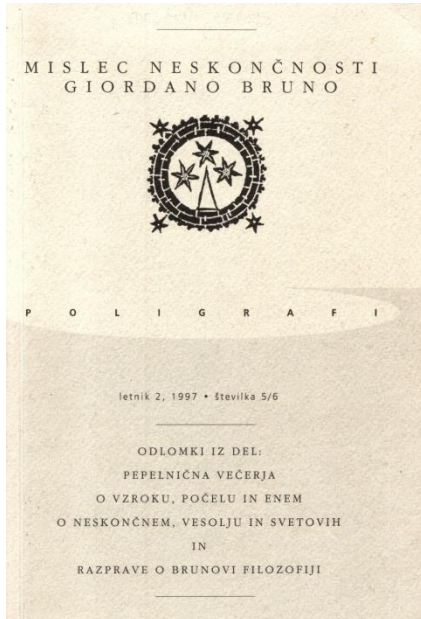
(s poudarkom na dialogu *O vzroku, počelu in Enem*)

(1548-1600)

Marko Uršič, Filozofija narave, FF

Giordano Bruno v slovenščini

Zbornik razprav o Giordanu Brunu in izbor iz njegovih del z naslovom ***Mislec neskončnosti – Giordano Bruno*** je izšel leta 1997 v zbirki *Poligrafi*, Založba Nova revija, uredila sta ga Igor Škamperle in Marko Uršič, odlomke je prevedla Mojca Mihelič.

Leta 2004 je pri Slovenski matici izšel prevod Brunove "italijanske trilogije" z naslovom ***Kozmološki dialogi***; prevedla Mojca Mihelič, uredil in uvodno razpravo napisal Marko Uršič. Knjiga obsega tri glavna Brunova kozmološka dela (1584-1585):

1. *Pepelnična večerja*
2. *O vzroku, počelu in Enem*
3. *O neskončnem, vesolju in svetovih*

Giordano
Bruno

KOZMOLOŠKI
DIALOGI

Glavne inkvizicijske obtožbe proti Giordanu Brunu

Obtožbe Brunovih religioznih oz. teoloških nauk:

1. da zanika Kristusovo božanskost;
2. da uči, da je Biblija le mit;
3. da verjame v vsesplošno odrešenje na koncu časov.

Obtožbe Brunovih filozofskih oz. kozmoških nauk:

1. da uči večnost vesolja (univerzuma);
2. da uči obstoj mnogih svetov;
3. da zavrača geocentrizem.

V renesansi sta bili kozmozologija in teologija še neposredno povezani. To je tudi razlog, zakaj je bil Bruno s svojimi kozmoškimi nauki o neskončnem vesolju in mnogih svetovih tako nevaren Cerkev, da ga je po osmih letih zasliševanja v zaporu obsodila na grmado.

Bruno je bil sežgan na *Campo dei fiori* (Cvetnem trgu) v Rimu 17. februarja 1600.

Brunov nauk o *enem* neskončnem Vesolju (*Univerzumu*):

Tri glavne Brunove kozmološke teze (zlasti v razpravi O *neskončnem, vesolju in svetovih*):

1. Vesolje je prostorsko neskončno
2. Vesolje je razsrediščeno, v njem je nešteto “svetov” (tj. *drugih* zvezd-sonc s planeti)
3. Vesolje je Eno (*Univerzum*)

Poleg neskončnosti je Bruno učil razsrediščenost vesolja, relativnost horizontov – predvidel je sodobno “kozmolško načelo”

V razpravi *O neskončnem, vesolju in svetovih* beremo:

- “... Obstaja eno neskončno in vseobsegajoče prostranstvo, ki vse vsebuje in v vse prodira. V njem so neštivilna nebesna telesa, podobna naši Zemlji, od katerih ni nobeno bolj v središču vesolja od kakega drugega, ker je vesolje brezmejno in zato brez središča in brez meja ...” (podčrtal M. U., tudi v nadaljevanju).
- In dalje: “Torej ne obstaja samo en svet, ena edina Zemlja, eno edino Sonce, temveč obstaja toliko svetov, kolikor vidimo okrog sebe sijajnih svetilk ... tako da je vsak od teh svetov eno središče.”
- In še: “Obstajajo torej brezštevilna sonca in neštete zemlje, ki krožijo okrog svojih sonc ravno tako, kot vidimo, da okrog nam bližnjega Sonca kroži ta sedmerica.”
- Iz tega pa zelo verjetno sledi: “... Ni mogoče, da bi razumen in bister duh mislil, da so neštivilni svetovi, med njimi tudi veličastnejši od našega, brez podobnih ali bolj naprednih prebivalcev. Obstajajo torej neskončni, neštivilni prebivalci univerzuma ...”

O vzroku, počelu in Enem – “Kajti duh je v vseh stvareh”

GIORDA
NO BRVNO
Nolano.

De la causa, principio,
et Vno.

A L' Illustrissimo Signor di
Mauuifsiero.

Stampato in Venetia.
Anno. M. D. LXXXIII.

GIORDANO
Bruno Nolano.

De la causa principio,
et Vno.

Dialogo Primo.

Interlocutori, { *Elitropio.*
 Philotheo.
 Arnesso.

ELITROPIO.

Val rei nelle tenebre
auezzi, che liberati dal fon-
do di qualche oscura torre
escono alla luce ; molti
de gl' essercitati nella volgar
philosofia , et altri, pauen-
taranno, ammiraranno, et (non possendo soffri-
re il nuouo sole de tuoi chiari concetti) si tur-
baranno. PHI, Il difetto non è di luce, ma di
lumi: quanto in se sarà piu bello, et piu eccel-
lente il sole, tanto sarà a gl' occhi de le nottu-
re strige odioso et discaro di uantaggio.

A.i.

ELIT.

Um kot (pra)vzrok, kot “notranji stvarnik”

“Z zvezi z dejavnim vzrokom pravim, da je vesoljni fizični dejavnik vesoljni um, ki je prva in glavna zmožnost duše sveta, ta duša pa je njegova vesoljna forma. ...Vesoljni um je najbolj notranja, stvarna in pristna zmožnost in sestavna moč duše sveta. Ta en in isti um napolnjuje vse, razsvetljuje vesolje in vodi naravo, da ustvarja svoje vrste, kot je prav, in z ustvarjanjem naravnih stvari je povezan tako, kot je naš um povezan s skladnim ustvarjanjem razumskih vrst. Pitagorejci mu pravijo ‘gibalec’ in ‘spodbujevalec vesolja’ ... Platoniki ga imenujejo ‘stvaritelj sveta’ ... Plotin mu pravi ‘oče in praroditelj’, ker troši seme po polju narave in je neposredni podeljevalec oblik. Mi ga imenujemo ‘notranji stvarnik’, ker materijo oblikuje in upodablja od znotraj, tako kot iz semena ali korenine izganja in razvija deblo, iz debla od znotraj izriva veje in iz vej stranske vejice, iz teh od znotraj iztiska brste ...” (Vzrok, str. 166-167).

Duša je povesod, kakor je “glas ves v vsej sobi”

“Upoštevati morata, da ko pravimo, da sta duša sveta in vesoljna forma povesod, tega ne mislimo telesno in razsežnostno, saj nista takšni in tako ne moreta biti nikjer, marveč tako, da sta v celoti povesod duhovno; kakor si lahko, na primer (četudi zelo preprosto), predstavljata, da je neki glas ves v vsej sobi in v vsakem njenem delu, saj ga je povesod slišati vsega; tako kot so vse te besede, ki jih govorim, slišne vsem, pa čeprav bi jih bilo tisoč tukaj, in če bi moj glas lahko dosegel ves svet, bi bil ves povesod.” (Vzrok, str. 179)

Brunov domnevni “animizem”

Dicson. Torej so oživiljene vse stvari?

Teofil. Da.

Dicson. Le kdo bo o tem soglašal z vami?

Teofil. Le kdo bo to mogel razumno ovreči?

Dicson. Splošno mnenje, da ne živijo vse stvari.

Teofil. Najsplošnejše mnenje ni tudi najresničnejše.

[...]

Dicson. Mar trdite, da ni stvari, ki ne bi imela duše in ki ne bi imela življenjskega počela?

Teofil. Pravzaprav trdim prav to.

Polihimnij. Potemtakem ima mrtvo telo dušo? Potemtakem naj bi bile moje cokle, moje copate, moji škornji, moje ostroge in moj prstan in rokavice oživiljeni? Sta moja toga in plašč oživiljena?

[...]

Teofil. Pravim, da miza kot miza ni oživiljena, niti obleka, niti usnje kot usnje, niti steklo kot steklo, kot naravne in sestavljene stvari pa imajo v sebi materijo in formo. Naj bo stvar še tako majhna in neznatna, vsebuje del duhovne substance, in ta se, če najde pripravljen substrat, razvije v rastlino, bitje in dobi ude katerega koli telesa, o katerem običajno pravimo, da je oživiljeno: kajti duh je v vseh stvareh in niti najmanjšega delčka ni, ki ne bi vseboval njegovega deleža, ki oživilja.

(Vzrok, str. 171-173)

(Pra)počelo je materija, kot možnost in kot dejanskost

- “Vidimo, da vse naravne forme izhajajo iz materije in se v materijo spet vračajo: zaradi tega se resnično zdi, da z izjemo materije ni nobena stvar stanovitna, trdna, večna in vredna, da bi jo imeli za počelo; povrhu pa forme nimajo bivanja brez materije, v kateri se porajajo in propadajo, iz katere nedrij izstopajo in se vanj zatekajo: zato mora imeti materija, ki ostaja zmeraj ista in plodna, prvo pravico do tega, da jo pripoznamo za substancialno počelo in tisto, ki je in zmeraj ostaja; in vse forme skupaj moramo razumeti samo kot razne razporeditve materije, ki odhajajo in prihajajo, se umikajo in obnavljajo, in zaradi tega nobena nima veljave počela.” (Vzrok, str. 193)
- “Vsi torej trdijo, da stvari nastajajo iz materije z razdruževanjem in ne z dodajanjem in sprejemanjem: torej je treba prej reči, da vsebuje forme in jih vključuje, kakor misliti, da je brez njih in jih izključuje. Zato moramo materijo, ki razvija, kar ima v sebi zavito <implicato>, imenovati božansko stvar in najboljšo roditeljico, ploditeljico in mater naravnih stvari: še več, vso naravo v substanci.” (Vzrok, str. 219)

Brunov panteistični monizem

“Vesolje je torej eno, neskončno, negibno. Ena je, pravim, absolutna možnost, ena je dejanskost. Ena forma ali duša; ena materija ali telo. Ena stvar. Eno bivajoče. ... ne more biti podvrženo spreminjanju po nobeni lastnosti niti ne more imeti nasprotja ali različnosti, ki bi ga predrugačila: kajti v njem so vse stvari složne. Ni materija, ker ni ne upodobljeno ne upodobljivo, ni ne omejeno ne omejljivo. Ni forma, ker ne oblikuje niti ne upodablja drugega: saj je vse, je največje, je eno, je vesolje. ... je forma tako, da ni forma; je materija tako, da ni materija; je duša tako, da ni duša: ker je vse brez razlike, in je zato eno, vesolje je eno.” (*O vzroku*, str. 223)

“Vsaka stvar je Eno, vendar ne na isti način”

- “V prostranstvu neskončnosti ni večjega in manjšega dela, ker se velikosti neskončnosti še tako velik del ne približa nič bolj kot še tako majhen; in zato se v neskončnem trajanju ura ne razlikuje od dneva, dan od leta, leto od stoletja, stoletje od hipa: saj hipov in ur ni več kot stoletij in v primerjavi z večnostjo niso prvi nič krajši od drugih.” (Vzrok, str. 224)
- “Vidite torej, kako so vse stvari v vesolju in je vesolje v vseh stvareh, mi v njem, ono v nas: in tako se vse steka v popolno enost. Vidite, zakaj ni treba, da bi si belili glavo, vidite, zakaj ni stvari, zaradi katere bi se morali prestrašiti: kajti ta enost je edina in stanovitna in vedno ostaja, to eno je večno; vsak videz, vsak obraz, vsaka druga stvar je ničevost, je kakor nič, še več, vse, kar je zunaj tega enega, je nič.” (Vzrok, str. 227)
- “Zato razumite, da je vse v vsem, vendar ne v vsaki stvari povsem in na vse načine. Zato razumite, da je vsaka stvar Eno, vendar ne na isti način.” (Vzrok, str. 226)

Bruno se neskončnosti in razsrediščenosti vesolja veseli, njegova filozofska vera je blizu panteizmu

V razpravi *O neskončnem, vesolju in svetovih* beremo:

- “Ni koncev, omejitev, meja ali zidov, ki bi nas lahko opeharili in nam odvzeli neskončno obilje narave. Zato sta Zemlja in Sonce rodovitna; zato je Sončev sij večno trajajoč ... Kajti iz neskončnosti se rojeva vedno sveže obilje materije.”

Ali je bil Bruno materialist? Ne, bil pa je blizu panteizmu.

Ramon Mendoza je v knjigi *Razsrediščeni labirint* (1995) o Brunu zapisal:

- “Četudi je Bruno v svojih zgodnejših delih skrbno razločeval Boga od vidnega univerzuma in celo od vesoljnega uma, da bi se izognil obtožbi brezbožnega ateizma, pa te distinkcije ne moremo razumeti kot pritrjevanja tradicionalnemu stališču, da transcendentni Bog obstaja ločeno in neodvisno od univerzuma, katerega je sam ustvaril. Bruno bi rekel: ko gledamo vidni univerzum, ne zremo naravnost v Boga, marveč prej v božje razvitje in razodevanje.” (Slov. prev., *Poligrafi* 5/6, str. 54).

Bog je “povsem neskončen”, vesolje je (le) “vse neskončno”

“Pravim, da je vesolje ‘vse neskončno’ <*tutto infinito*>, ker nima ne roba ne meje ne površine, pravim pa, da vesolje ni ‘povsem neskončno’ <*totalmente infinito*>, ker je končen vsak del, ki ga v njem lahko vzamemo v poštev, in vsak od nešteti svetov, ki jih vsebuje. Pravim, da je Bog ‘ves neskončen’, ker iz sebe izključuje vsako mejo in ker je vsak njegov atribut eden in neskončen; in pravim, da je Bog ‘povsem neskončen’, ker je ves v vsem svetu in v vsakem njegovem delu neskončno in povsem, v nasprotju z neskončnostjo vesolja, ki je povsem v vsem, ne pa v delih (če jih, govoreč o neskončnosti, sploh lahko imenujemo deli), ki jih v vesolju lahko predpostavljamo.” (Bruno, *O neskončnem ...*, str. 280)

Pomen Giordana Bruna za sodobno kozmologijo

Bruno kot filozofski utemeljitelj neskončnega, razsrediščenega in homogenega vesolja → “kozmolosko načelo”. Ali je to načelo veljavno v obliki, kakor ga predpostavlja sodobna kozmologija?

Bruno lahko vzbudi razmislek o tem, ali sodobna matematična fizika zadostuje za formulacijo kozmologije kot vede o celoti vesolja, *univerzuma*, “vsega-enega, kar je” (v prostoru-času)? – Ali pa bo za napredek fizikalne kozmologije nujno tesnejše sodelovanje s “humanističnimi strokami”, s filozofijo, spoznavno teorijo, etiko, kognitivno znanostjo idr.?

Brunov “panteizem”, prisotnost božanskega uma (*logosa*) v naravi, dandanes sproža vprašanje, ali je sploh mogoče razložiti vesolje, npr. “natančno naravnost” izhodiščnih parametrov prapoka, brez upoštevanja nekega vesoljnega smotra (*telosa*)?

In, navsezadnje: ali spoznanje vesoljne neskončnosti (ali vsaj neizmernosti) človeka “osvobaja”, radostí, ali pa povzroča vse večjo tesnobo spričo naše majhnosti in nepomembnosti v teh širjavah? Drugače rečeno: kakšen je odnos med prostorom-časom in zavestjo?